

ΔΥΟ ΚΕΙΜΕΝΑ ΜΙΚΡΟΪΣΤΟΡΙΑΣ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΒΑΛΑ ΤΟΥ 1908 ΚΑΙ ΤΟΥ 1913

Παναγιώτης Χρ. Ζιώγας

ΠΡΟΛΟΓΙΚΑ

Το δημοσίευμα έχει ως βάση δύο γραπτές πηγές, που σχολιάζονται σε δύο διαδοχικά τμήματα. Η πρώτη υπάρχει σε φύλλο της ανεύρετης σήμερα εφημερίδας της Καβάλας «Ερμής» (20/2 Ιουλίου 1908), φέρεται με το γενικό τίτλο «Η Καβάλα εορτάζουσα» και είναι δημοσιογραφικό ρεπορτάζ με την επιγραφή: «Η άφιξη των εκ Σαρί-Σαμπανίων διαδηλωτών». Αναφέρεται σε γεγονός συμπαράστασης μουσουλμάνων και χριστιανών στην επανάσταση των Νεοτούρκων, λίγες μέρες μετά την πραγματοποίησή της (10 Ιουλίου 1908).

Η δεύτερη πηγή είναι απόσπασμα (7-10/7/1913) από το ανέκδοτο *Ημερολόγιο* του Γ. Παπαηλιάκη, λοχία του Ανεξάρτητου Συντάγματος Κρητών. Αναφέρεται στην παρουσία του Παπαηλιάκη στην Καβάλα με τη στρατιωτική του μονάδα (άφιξη με πλοίο από την Πάτρα στη Θάσο, άμεση αποστολή και αποβίβαση στην πρόσφατα απελευθερωμένη πόλη της Καβάλας, παραμονή τριών ημερών στην πόλη, αναχώρηση με πορεία προς το μέτωπο της Θράκης).

Με πυρήνα αυτά τα δύο γεγονότα και με βάση στην πρώτη περίπτωση την εφημερίδα «Ερμής» και στη δεύτερη το *Ημερολόγιο*, ή σε συνδυασμό και με τις δύο πηγές, φωτίζονται και άλλα θέματα, που θα επισημανθούν πριν από την ανάλυση των βασικών θεμάτων.

Συναφώς με το πρώτο θέμα θα γίνει σύντομος σχολιασμός στα ακόλουθα:

1. Στην επανάσταση των Νεοτούρκων.
2. Στην έκδοση της εφημερίδας «Ερμής», της οποίας αξιοποιούνται τα δύο πρώτα φύλλα.
3. Στη στάση των Ελλήνων της Καβάλας αλλά και των περιχώρων (κυρίως του Πραβίου και της Θάσου) απέναντι στην επανάσταση των Νεοτούρκων, όπως αυτή προκύπτει από δημοσιεύματα της εφημερίδας «Ερμής».
4. Στην παρουσίαση δύο άγνωστων ποιημάτων του κρητικού ποιητή της Καβάλας Ιωάννη Κωνσταντινίδη, με θέμα την επανάσταση των Νεοτούρκων, όπως

αυτά δημοσιεύτηκαν στην εφημερίδα «Ερμής».

5. Στη γενικότερη ειδησεογραφία για την επανάσταση των Νεοτούρκων, όπως αυτή εμφανίζεται στις στήλες της εφημερίδας «Ερμής».

6. Στο γενικό κλίμα συμφιλίωσης μωαμεθανών και χριστιανών (Τούρκων και Ελλήνων), όπως αυτό αναδύεται από τα δημοσιεύματα της εφημερίδας «Ερμής».

Συναφώς με το δεύτερο θέμα θα γίνει σύντομος σχολιασμός στα ακόλουθα:

1. Στην προσωπικότητα του συντάκτη του *Ημερολογίου* Γεωργίου Μ. Παπαηλιάκη.

2. Στην παρουσίαση του *Ημερολογίου* Παπαηλιάκη.

3. Σε επίσκεψη του Παπαηλιάκη στην Καβάλα το 1908.

4. Στην αξιοποίηση από τον Παπαηλιάκη το 1909 σε σχολική γιορτή του δεύτερου ποιήματος του Ιωάννη Κωνσταντινίδη, που είχε δημοσιευθεί από την εφημερίδα «Ερμής».

Ολοκληρώνοντας αυτό το προλογικό μέρος του δημοσιεύματος επισημαίνεται η σχέση των δύο πηγών, από τυπική και ουσιαστική άποψη. Από τυπική, γιατί α) συνυπάρχουν στο ίδιο αρχείο, εκείνο του Γ. Παπαηλιάκη και β) συνδέονται -άμεσα ή έμμεσα- με την εφημερίδα «Ερμής». Ουσιαστική, γιατί α) ο Γ. Παπαηλιάκης γνωρίζει ήδη από το 1908 τα δύο φύλλα της εφημερίδας «Ερμής», β) προφανώς ο ίδιος ο Κωνσταντινίδης δώρισε ή υπέδειξε το 1908 στον Παπαηλιάκη τα δύο φύλλα της εφημερίδας, γ) ο Παπαηλιάκης, ως διευθυντής / δάσκαλος αξιοποίησε το 1909 στα Άνω Πορρόια Σερρών το δεύτερο ποίημα του Κωνσταντινίδη, που δημοσίευσε ο «Ερμής», και δ) Ιδιαίτερα σημαντικό, ο Παπαηλιάκης έχει και εικόνες και ακούσματα για τον ποιητή Κωνσταντινίδη, όταν ο δεύτερος είχε προσκληθεί στην Κρήτη το 1898 κατά την άφιξη του πρίγκιπα Γεωργίου ως αρμοστή της Κρήτης.

Βέβαια κατά την ανάπτυξη των θεμάτων θα δίνεται η ευκαιρία να εμπλουτίζεται ο λόγος και με σημειώσεις πληροφοριακού ή βιβλιογραφικού χαρακτήρα.

Α΄ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

1. ΓΕΝΙΚΑ

1. Η Επανάσταση των Νεοτούρκων (10-7-1908)

Σε μια κρίσιμη περίοδο για τον υπόδουλο Ελληνισμό, σε μια εποχή που οι Μεγάλες Δυνάμεις έλεγχαν σε μεγάλο βαθμό την οθωμανική διοίκηση στη Μακεδονία και τη Θράκη, εκδηλώθηκε με απόλυτη επιτυχία η επανάσταση των Νεοτούρκων, που οργανώθηκε από τη μυστική Εταιρεία τους «Ένωσις και Πρόοδος», με παραρτήματα σε όλα τα κέντρα της Οθωμανικής επικράτειας.

Αυτόματα σχεδόν σταμάτησαν οι εχθροπραξίες του Μακεδονικού αγώνα, δόθηκε αμνηστεία, παλιοί αντίπαλοι συμφιλιώθηκαν και συγχρωτίστηκαν. Δόθηκε η αίσθηση ότι με την κατίσχυση του νέου Συντάγματος άρχιζε μια νέα περίοδος «ελευθερίας, ισό-

τητας και αδελφοσύνης», όπως διακήρυτταν οι πρωταγωνιστές της επανάστασης.

Οι υπόδουλοι Έλληνες, η Κυβέρνηση Αθηνών αλλά και το Οικουμενικό Πατριαρχείο, δέχτηκαν με ικανοποίηση αυτές τις εξελίξεις· υπήρξαν σε διάφορα μέρη και εκδηλώσεις ικανοποίησης και αποδοχής αυτής της επανάστασης.

Βέβαια δεν έλειψε και ο σκεπτικισμός για το μέλλον και οι φόβοι για χειρότερες μέρες, που δεν άργησαν να εμφανιστούν με συνυπαιτιότητα όλων. Έτσι εκτραχύνθηκαν τα πράγματα, προέκυψαν συμμαχίες ανάμεσα στους παλιούς θανάσιμους αντιπάλους κατά της Τουρκίας, εκδηλώθηκαν στη συνέχεια οι Βαλκανικοί πόλεμοι, με τα γνωστά επακόλουθα¹.

2. Η έκδοση της εφημερίδας «Ερμής» και τα δημοσιεύματά της

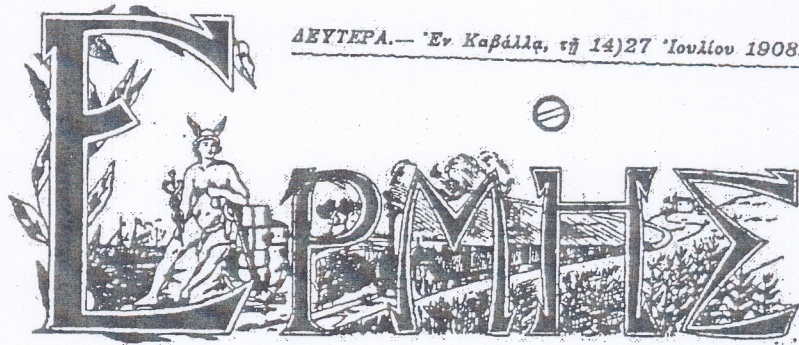
Στην Καβάλα, ως πρώτη εκδήλωση φιλελευθεροποίησης της δημόσιας ζωής, την τέταρτη ημέρα της επανάστασης των Νεοτούρκων, είδε το φως της δημοσιότητας η νέα εφημερίδα «Ερμής», ιδιοκτησίας τυπογράφου Τόκκου². Ήδη από το δεύτερο φύλλο της, επάνω από το λογότυπό της³ αναγραφόταν με μεγάλα γράμματα: Η ΠΡΩΤΗ ΕΝ ΤΟΥΡΚΙΑ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ.

Η τυπογραφική αρτιότητα της εφημερίδας είναι προφανής αλλά αυτή εξηγείται και από ένθετο δημοσίευμα / διαφήμιση, που καταχωρίζεται στην 4η σελίδα

1. Συστηματικά αναπτύσσεται το θέμα στο υπό έκδοση μελέτημά μου Γεώργιος Μ. Παπαηλιάκης και Άνω Πορρόια.

2. Το αρχικό σπίτι της οικογένειας του καπνέμπορου Δ. Τόκκου (κτισμένο το 1879) σώζεται και σήμερα στην οδό Κύπρου 14B. Το 1911 πουλήθηκε στη Φιλόπτωχο Αδελφότητα Κυριών Καβάλας. Σήμερα ανήκει στο Υπουργείο Πολιτισμού και στεγάζεται εκεί η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων Καβάλας· βλ. Παναγ. Χρ. Ζιώγα, Παραδοσιακά κτίρια της νεότερης Καβάλας, 3η έκδ., Θεσσαλονίκη 2007, φωτ. αριθ. 2 και σχόλια φωτ. αριθ. 2.

3. Ο λογότυπος της εφημερίδας είναι σύνθετος και πολυσήμαντος. Απεικονίζει το θεό Ερμή με όλες τις ιδιότητες και τα σύμβολά του, όπως αυτά διατηρήθηκαν στην απεικονιστική τέχνη και στη μυθολογία μας. Είναι γυμνός ως προστάτης των νέων και των αθλητών, στηρίζεται σε όγκο από ορθογωνισμένες καλόκτιστες πέτρες, σύμβολο των αρχαιολογικών μνημείων της περιοχής. Ο Ερμής φέρει όλα τα σύμβολά του: στο δεξιό χέρι το κηρύκιο, βασικό σύμβολο της ιδιότητάς του ως αγγελιοφόρου των θεών, στο αριστερό το δερμάτινο βαλάντιο (πουγγί) ως προστάτης του εμπορίου, στο κεφάλι του φτερωτό πέτασο (πλατύγυρο καπέλο βοσκών), ως προστάτης των ποιμένων, στα πόδια του φτερωτά σαντάλια και αριστερά στο πλάι του ίσως ξίφος ή ραβδί. Σε πρώτο πλάνο ο λογότυπος φέρει την επωνυμία ΕΡΜΗΣ, με το Ε διπλάσιο από τα άλλα στοιχεία και περιπλεγμένο από φύλλα ελιάς, φυτό σύμβολο του Ερμή. Δεξιά και πίσω από την παράσταση του θεού, απλώνεται η θάλασσα με ιστιοφόρα, συμβολική απεικόνιση του λιμανιού της Καβάλας, ενώ αριστερά του θεού απεικονίζεται να έρχεται από το βάθος σιδηροδρομική γραμμή με τρένο να βγάζει πυκνούς καπνούς, συμβολική παράσταση από εκείνα τα χρόνια της προσδοκίας να φτάσει ο σιδηρόδρομος της εποχής και στην Καβάλα. Είναι γνωστό ότι στην περίοδο 1893-1896 κατασκευάστηκε η σιδηροδρομική γραμμή Θεσσαλονίκης-Αδριανούπολης-Κωνσταντινούπολης του Οθωμανικού Σιδηροδρόμου, που συνέδεσε το μακεδονικό και θρακικό χώρο με την Ανατολή και την Ευρώπη και άνοιξε εντελώς νέες οικονομικές προοπτικές· βλ. Αφιέρωμα, Τραίνα και άνθρωποι. Ευρώπη-Θεσσαλονίκη (1888-1988). 100 χρόνια σιδηροδρομική σύνδεση. Έκτακτη αφιερωματική έκδοση, Μάιος 1988.

إعلان

في ١٠ تموز سنة ١٩٠٨
حرب مساوات اخوت بشاقون

عشائلي طور وانجندد باشابان بوتون ملتريسي، ترك، عرب، آرشادو، وشتاق، كرد، چركس، تاتار، لان، كورجي، عجم، روم، بلغار
اولاح، ارمني، موسوي، والبخ، عشاقر عشاييه، جنين و مذهب آرتلكسزين عثمانليانق ناينده وحقوق ووظائفانده مشتركدر
مساواتمجزى، حريتمجزى، ملك مجلسي تا مبن ايدن قانون اساسيزي محكوم قاداشل مبره شير ملك ايدرز و بوتون عشائليانق مقصد
مقد ستوك تا مبن تنظيمه اجتناعه ووطنزك شان وشرف ورتيبات ايجدون ال يرلكه جالسه دعوت ايلرز.

— باشاقون، باشاق —

— بشاقون، ملك — بشاقون، وطن — بشاقون، استقبال —

بشاقون عشائلي اتحاد ورتق جيمي

عشائلي اتحاد ورتق جيمتك تواله جيت مراكمسي

ΖΗΤΩ Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ
ΑΔΕΛΦΟΤΗΣ ΚΑΙ ΕΝΩΣΕΙΣ

'Ανεξαρτήτως θρησκείματος, επί των
Όθωμανικού εδάφους, ήτοι Τούρκοι,
Άραβες, Άλβανοί, Βόσνιοι, Κούρτοι,
Κερκέζιδες, Τίταροι, Λάζοι, Κιούρτζη,
Πέρσαι, Ρωμιοί, Βούλγαροι, Σέρβοι, Ρου-
μούνιοι, Άρμένιοι, Ισραηλιται κλπ, απο-
τελοήντες τὸ Όθωμανικόν εἶσαφος καὶ
ὄλοι οἱ πατριῶται ἔχομεν ἐξ ἴσου τὰ
δικαιώματα, πᾶς εἰδοποιούμεν μετὰ χα-
ρᾶς ὅτι ἀπὸ τοῦδε καὶ εἰς τὴ ἐξῆς ἔ-
χομεν

Τὸ ΣΥΝΤΑΓΜΑ

ήτοι ἸΣΤΒΤΑ, ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ & ΑΔΕΛΦΟΦΙΛΙΑ.
"Ολοι οἱ πατριῶται νὰ ὀνώσωμεν τὰς

χείρας καὶ νὰ ἐνώσωμεν τὰς καρδίας
διὰ τὴν πρόοδον τῆς πατρίδος.

Ζήτω ὁ Σουλτάνος,
Ζήτω τὸ Ἔθνος, Ζήτω ἡ Πατρίς,
Ζήτω τὸ Μέλλον

Ζήτω ἡ ὀθωμανικὴ Συμπροία
καὶ ἡ Πρωσθεντικὴ Συνάθροισις.
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΣΥΝΑΘΡΟΙΣΙΣ
τῶν Κοινωνιῶν Ἰστανουλ καὶ τῶν Προσθεν
ΚΑΒΑΛΛΑ

Έν Καβάλλῃ, τη 14/27 'Ιουλίου 1908.

gares Valaques, Armeniens et Israe-
lites etc. participeront aux memes
droits et devoirs comme compatrio-
tes ottomans. Nous felicitons a nos
freres ottomans, la realisation des
droits constitutionnels qui nous as-
surent l'Egalite, la Liberte et nous
les invitons a se donner coeur et main
pour le Progres de la Patrie et pour
le maintien de la Gloire nationale.

VIVE LE SULTAN

VIVE LA LIBERTÉ; VIVE LA PATRIE,

VIVE L'AVENIR

Vive le Comité d'Union et du Progres Ottoman

Assemblee Generale
du Comité d'Union et de Progres
CAVALLA

Cavalla, le 14/27 juillet 1908.

VIVE LA LIBERTÉ

L'ÉGALITÉ ET LA FRATERNITÉ

Toutes les nations sans difference
de religion Turcs, Arabes, Albanais,
Bosniacs, Curdes, Cirassiens, Tatares,
Lazes, Gourdjies, Persans, Grecs, Bul-

Φωτογρ. Το πρώτο φύλλο της εφημερίδας «Ερμής» της 14 /27 Ιουλίου 1908.

του πρώτου φύλλου της, σχετικά με τις τυπογραφικές της δυνατότητες⁴.

Η εφημερίδα «Ερμής» είναι σήμερα ανεύρετη, εξαιτίας προφανώς της καταστροφής όλων των εντύπων από τους Βουλγάρους κατά την κατοχή της πόλης από αυτούς το 1912. Δύο αντίτυπα της εφημερίδας, το 1ο και 2ο φύλλο⁵, σώθηκαν και υπάρχουν στο αρχείο Γ. Μ. Παπαηλιάκη⁶.

3. Τα δημοσιεύματα του 1ου φύλλου της εφημερίδας «Ερμής»

Το 1ο φύλλο της 14 /27 Ιουλίου 1908 έχει γενικές ειδήσεις για την επανάσταση των Νεοτούρκων.

Στην πρώτη σελίδα του⁷ δημοσιεύεται ολοσέλιδη τρίγλωσση καταχώριση κειμένου της «Κεντρικής Συνάθροισης της Επιτροπής της Ένωσης και Προόδου Καβάλας» σε τουρκική (με αραβικό αλφάβητο), σε ελληνική και σε γαλλική γλώσσα. Δε μας είναι γνωστό το ακριβές περιεχόμενο του τουρκικού κειμένου· ωστόσο, παραλληλίζοντας το ελληνικό με το γαλλικό κείμενο, διαπιστώνονται μικρές αποκλίσεις –πιο φιλελεύθερες στο γαλλικό κείμενο– αποκλίσεις που ίσως υποκρύπτουν βαθύτερες προθέσεις για όσα αργότερα θα ακολουθήσουν σε βάρος των χριστιανών της Βαλκανικής. Μεταφέρεται σε δίστηλο αυτό το κείμενο στα ελληνικά και στα γαλλικά⁸.

4. «Καταστήματα ο "Ερμής". Τυπογραφείον - Βιβλιοδετείου. Βραβευθέντα εν τη Εκθέσει της Αμβέρσας 1908 δια χρυσού μεταλλίου και Σταυρού διασήμου διπλώματος τιμής και μεγάλης αξίας Μιχαήλ Δ. Τόκκου, εν Καβάλα».

5. Τα δύο φύλλα είναι 4/σέλιδα, με διαστάσεις 0,29Χ0,38 μ. του μέτρου.

6. Στο Αρχείο Γ.Μ. Παπαηλιάκη σώζονται τα δύο πρώτα φύλλα της εφημερίδας: ΕΡΜΗΣ, Δευτέρα, Εν Καβάλα τη 14 /27 Ιουλίου 1908 και (με πληρέστερο τίτλο) ΕΡΜΗΣ, έτος Α', Αριθ. 2ος, Η πρώτη εν Τουρκία Συνταγματική εφημερίς), Κυριακή, Εν Καβάλα τη 20/2 Ιουλίου 1908.

7. ΕΡΜΗΣ, Δευτέρα, Εν Καβάλα τη 14 /27 Ιουλίου 1908, σ. 1.

8. ΖΗΤΩ Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ, ΑΔΕΛΦΟΤΗΣ ΚΑΙ ΕΝΩΣΙΣ

Ανεξαρτήτως θρησκευματος, επί του οθωμανικού εδάφους, ήτοι Τούρκοι [...] Ισραηλίται κλπ. αποτελούντες το Οθωμανικόν έδαφος και όλοι οι πατριώται έχομεν εξ ίσου τα δικαιώματα, σας ειδοποιούμε μετά χαράς ότι από τούδε και εις το εξής έχομεν το Σύνταγμα, ήτοι Ισότητα, Ελευθερία και Αδελφосύνη. Όλοι οι πατριώται να δώσωμεν τας χείρας και να ενώσωμεν τας καρδιάς δια την πρόοδον της πατρίδος.

Ζήτω ο Σουλτάνος,

Ζήτω το Έθνος,

Ζήτω η Πατρίς,

Ζήτω το μέλλον,

Ζήτω η οθωμανική Σύμπνοια και η Προοδευτική Συνάθροισις.

Κεντρική Συνάθροισις του Κομιτάτου της Ενώσεως και της Προόδου.

Καβάλα τη 10 /23 Ιουλίου 1908.

VIVE LA LIBERTÉ, L' ÉGALITÉ, LA FRATERNITÉ

Toutes les nations sans différence de religion, Tours [...] Israélites etc. participeront aux mêmes droits et devoirs comme compatriots ottomans. Nous félicitons à nos frères ottomans, la réalisation des droits conditionnels qui nous assurent l' Égalité, la Liberté et nous les invitons a se donner coeur et main pour le Progrès de la Patrie et pour le maintien de la Gloire nationale.

Vive le Sultan,

Vive la Liberté,

Vive la Patrie,

Vive l' Avenir,

Vive le Comité d' Union et de Progrès Ottoman.

Assemblée Centrale du Comité d' Union et de Progrès Cavalla.

Cavalla le 10 /23 Juillet 1908.

Στις επόμενες σελίδες (2η και 3η) δημοσιεύεται άρθρο που υπογράφεται από συνεργάτη της εφημερίδας με το ψευδώνυμο Δ.Ι.ΑΦΘΝΑΣ⁹. Το άρθρο έχει ως επικεφαλίδα «Το Σύνταγμα», είναι θριαμβικό και γίνεται ιστορική αναδρομή από το 1876 –το πρώτο οθωμανικό σύνταγμα– ως το νέο σύνταγμα.

Στη σελίδα 3η υπάρχει άλλο ένα άρθρο, επίσης μνημικό για την Επανάσταση, με τίτλο «Τα καθήκοντα και τα δικαιώματά μας», συνεργάτη της εφημερίδας με το ψευδώνυμο Αέροπος.

Ακολουθεί, πάλι στην 3η σελίδα, με τον τίτλο «Ειδήσεις» και υπότιτλο «Η Ελλάς και το Κίνημα», ανταπόκριση από τη Γαλλία: «*Παρίσιοι, 12 Ιουλίου. Επίσημον ανακοινωθέν βεβαιοί ότι η Ελληνική Κυβέρνησις διεβεβαίωσεν επισήμως τους εν Αθήναις Πρεσβευτάς των Μεγ. Δυνάμεων, ότι κατόπιν της ανακηρύξεως εν Τουρκία του Συνταγματικού πολιτεύματος, το οποίον είναι εγγύησις της ζωής, τιμής και περιουσίας των εν αυτή βιούντων πολυπληθών Ελλήνων, διέταξε την ανάκλησιν των εν Μακεδονία σωμάτων και εις τους εν Μακεδονία Προξένους της ζητήσαντας οδηγίας, κατόπιν απειλών τού (sic) επί του κινήματος δια το Σύνταγμα Οθωμανών αξιωματικών περί ανακλήσεως των σωμάτων, έδωκε διαταγάς όπως ανακληθώσι ταύτα και κατέλθωσιν εις τας πόλεις διδομένης πλήρης (sic) αμνηστείας εις αυτά*¹⁰.

Στην 4η σελίδα του ίδιου φύλλου της εφημερίδας και με τη σημείωση: «*Ο κ. Ι. Κωνσταντινίδης επί τη ευκαιρία της χθεσινής [13-7-1908] γενικής διαδηλώσεως και εν τη αθρόα προ του διοικητηρίου συναθροίσει του πλήθους απήγγειλε το εξής επίκαιρον ποίημα*¹¹, το οποίο και ακολουθεί:

Τουρκία δεν επρέπ' η Φραγκιά να σε περιφρονήση

Να σε θαρρή ερείπιον, να σε νομίζη πτώμα.

Θεωρούσεν η Ανατολή πως μοιάζει με την Δύσι,

9. Όπως φαίνεται από σχετική εσωτερική διαφήμιση, πρόκειται για το δικηγόρο Δημήτριο Ι. Αφθονίδη, πρώην εφέτη και νομικό σύμβουλο της Τράπεζας Αθηνών.

10. Στο επόμενο φύλλο της εφημερίδας «Ερμής», της 20/2 Ιουλίου 1908, στη σελίδα 4 και με τίτλο «Διάψευσις», δημοσιεύεται το ακόλουθο κείμενο: «*Η βία μεθ' ης εξετυπώθη το πρώτον φύλλον του «Ερμού» εν μια μόνη ημέρα γενομένης της συντάξεως, στοιχειοθετήσεως και εκτυπώσεως αυτού, εγένετο αιτία να παρεισφύση και τηλεγράφημά τι εκ του εν Θ/νίκη «Φάρου» ληφθέν, καθ' ο η Ελληνική Κυβέρνησις διέταττε την ανάκλησιν των εν Μακεδονία Σωμάτων.*

Ότι το τηλεγράφημα τούτο είναι υπόπτου προελεύσεως ουδείς πιστεύω να αμφιβάλλη. Διότι, πώς ο κ. Θεοτόκης [ο Έλληνας Πρωθυπουργός], όστις προ τινων μηνών απαντών εις τας ανακοινώσεις των Ευρ. Δυνάμεων edήλωσε κατηγορηματικώς, ότι ουδεμία σχέσις υπάρχει μεταξύ Ελληνικής Κυβερνήσεως και Ελλ. Σωμάτων, καθότι ταύτα ανεπήδησαν απ' αυτής της χώρας, συνεπεία της κακούργου δράσεως των βουλγαρικών κομιτάτων, είναι δυνατόν ήδη επισήμως να αναιρέση τας δηλώσεις του αποδεικνύων την ύπαρξιν σχέσεων Κυβερνήσεως και σωμάτων;»

11. Το κείμενο έχει και ιδιότυπη ορθογραφία της εποχής και λάθη ορθογραφικά αλλά και αβλεψίας. Προτιμήθηκε να μη διορθωθεί κανένα σημείο του κειμένου, εκτός από το ότι εφαρμόστηκε το μονοτονικό μας σύστημα.

Δεν εμφαντάσθηκε ποτέ να γείνουν ένα σώμα
 και μια ψυχή τόσοι λαοί κ' εις μίαν μόνην ώρα
 Σύνταγμα να κηρύξουνε 'ς την ζηλευτήν των χώρα.
 Χωρίς αιματοκύλισμο με τόσην αρμονίαν
 Παράδειγμα πρωτάκουστο μέσα 'ς την ιστορία.
 Κ' αδελφωμένοι 'ς τον Θεόν έχομεν την ελπίδα,
 Κάθε καρδιά πώς θα γενή κάστρο για την πατρίδα.
 Να φύγουν τ' άγρια πουλιά, τ' αρπακτικά γεράκια,
 Πού σπάραξαν τα στήθια μας σαν λαίμαργα σαράκια.
 Φθάνουν η καλωσύναις, για μας μη τους μέλλη.
 Καθένας εις το σπήτι του ας κάμη ό,τι θέλει,
 Ένα Θεόν πιστεύομεν όλοι εδώ πέρα,
 Ξεύρομεν νύκτα τι θα 'πη και τι θα πη ημέρα·
 Κι ο ήλιος όταν πρωτοβγή εμάς θε να φωτίση.
 Εσείς το φως του βλέπετε μονάχα σαν θα δύση.
 Και τώρα που ορθόδοξοι δεν είναι πλέον σκλάβοι,
 Των ομοδόξων προστατών η προστασία παύει¹².

4. Τα δημοσιεύματα του 2ου φύλλου της εφημερίδας «Ερμής»

Το 2ο φύλλο της (20 Ιουλίου 1908)¹³ περιέχει κυρίως θετικές ειδήσεις για τη στάση των Καβαλιωτών απέναντι στην επανάσταση.

Ολόκληρη η πρώτη σελίδα του καλύπτεται από ένα δεκατετράστροφο ποίημα του Ιωάννη Κωνσταντινίδη «Ύμνος προς την ελευθερίαν»¹⁴, δημοσιευμένο σε τρεις στήλες –στις δύο πρώτες το ποίημα σε γλώσσα ελληνική με τετράστιχες στροφές, και στην τρίτη στήλη σε γλώσσα τουρκική με αραβικό αλφάβητο. Το ποίημα, στην ελληνική του εκδοχή, καταλήγει με τα ακόλουθα: «Αφιερούται εις τους γενναίους ευπατρίδας Αξιωματικούς της Τουρκίας. Ιωάννης Κωνσταντινίδης, ποιητής. Εν Καβάλα τη 15 Ιουλίου 1908¹⁵».

12. Το ποίημα ως τώρα παρέμεινε άγνωστο και ανέκδοτο· φυσικά δεν υπάρχει ούτε στη συστηματική εργασία του Κ.Χιόνη, Ο ποιητής Ιωάννης Κωνσταντινίδης και το έργο του (1848-1917), (Προλεγόμενα - Η ζωή και το έργο του - Ποιήματα - Έγγραφα), Καβάλα 1978.

13. «ΕΡΜΗΣ», Κυριακή, Εν Καβάλα, τη 20 /2 Ιουλίου 1908. Το δεύτερο φύλλο έχει πρόσθετα στοιχεία γύρω από το λογότυπο: αριστερά του φέρει τα στοιχεία «ΕΤΟΣ Α΄. Αριθ. 2ος», ενώ επάνω από το λογότυπο, με ενδιάμεσα γραμμή, φέρει τη φράση: « Η ΠΡΩΤΗ ΕΝ ΤΟΥΡΚΙΑ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ»

14. Δε θα γίνει εδώ ειδικότερη παρουσίαση του ποιήματος, γιατί αποτελεί βασικό τεκμήριο μιας άλλης υπό έκδοση μελέτης, όπου αναλύεται συστηματικά και δίδεται σε φωτοτυπία όλη η πρώτη σελίδα της εφημερίδας «Ερμής».

15. Από τις δεκατέσσερις στροφές του ποιήματος οι πρώτες εννέα υμνούν την ελευθερία και αναφέρονται στην Ελλάδα και στους Έλληνες, ενώ οι τελευταίες πέντε στροφές υμνούν τους Τούρκους αξιωματικούς.

Στη δεύτερη σελίδα αυτού του φύλλου υπάρχουν δύο άρθρα: το πρώτο με το ψευδώνυμο Τελλίας φέρει τον τίτλο «Το συμφέρον μας», ενώ το δεύτερο με το ψευδώνυμο Δ.Ι.Α. (προφανώς το ίδιο με το ψευδώνυμο Δ.Ι.ΑΦΘΝΑΣ)¹⁶ φέρει τον περίεργο γαλλικό τίτλο «*La Turquie est-elle la terre des morts?*» [Η Τουρκία είναι χώρα των νεκρών;].

Στο πρώτο κείμενο, αφού πρώτα υπογραμμίζεται το ανέλπιστο της παροχής συνταγματικών ελευθεριών σε όλους, στη συνέχεια εκφράζονται οι πρώτοι φόβοι μήπως η νέα κατάσταση δημιουργήσει προβλήματα μετά από τη σχέση δυνάστη και ραγιά τόσων αιώνων και δε παγιωθεί η νέα τάξη πραγμάτων. Συνιστάται λοιπόν σύνεση από την πλευρά των καταπιεσμένων που καλό είναι να πράττουν με βάση την αρχή «ο συ μισείς ετέρω μη ποιήσης».

Στο δεύτερο κείμενο υπογραμμίζεται το απροσδόκητο και μοναδικό των εξελίξεων στην Οθωμανική Τουρκία, όπου με την επανάσταση των αξιωματικών οι πρότερον τυραννικοί δεσπότες εξισώθηκαν με τους κατακτημένους λαούς. Έτσι αιφνίδια έπαψε πια να υπάρχει το Ανατολικό Ζήτημα στα ευρωπαϊκά ζητήματα και εξασφαλίστηκε η ακεραιότητα του Οθωμανικού κράτους· για να τονίσει με γαλλική φράση: «*La Turquie n' est plus la terre des morts*» [Η Τουρκία δεν είναι πια η χώρα των νεκρών].

Στη συνέχεια ο αρθρογράφος υπογραμμίζει τη μεγάλη ικανοποίηση της Ελλάδας από την επανάσταση των Νεοτούρκων, γιατί έτσι σώθηκε ο υπόδουλος Ελληνισμός, αλλά και την ανάλογη δυσαρέσκεια από το γεγονός αυτό στην Ευρώπη, που φτάνουν στο σημείο να χαρακτηρίζουν ως δολοφόνους τους Τούρκους αξιωματικούς που έκαμαν την επανάσταση. Και καταλήγει το άρθρο: «*Αλλ' έχουν δίκαιον. Εχάλασαν τα πλάνα των. Τα συλλυπητήριά μας κύριοι πρώην κηδεμόνες μας. La Turquie n' est plus enfant*» [Η Τουρκία δεν είναι πια παιδί].

Στην τρίτη σελίδα και συνέχεια στο πρώτο ημίσηλο της 4ης σελίδας υπάρχει ένα εκτενές ρεπορτάζ με το γενικό τίτλο «*Η Καβάλα εορτάζουσα*», με ψευδώνυμο του συνεργάτη της εφημερίδας Παντουπαρών. Περιέχει δύο θέματα, το ένα μικρό και το δεύτερο σημαντικά μεγάλο –με τίτλο «*Η άφιξις των εκ Σαρί-Σαμπανίων διαδηλωτών*»– για το οποίο όμως πιο κάτω θα γίνει ειδική και αναλυτική αναφορά.

Το πρώτο θέμα φέρει τον τίτλο «*Οι εκ Πραβίου*» και αναφέρεται σε μια εκδήλωση συμπαράστασης προς την επανάσταση, που πραγματοποίησαν με άφιξη τους στην Καβάλα Οθωμανοί και Έλληνες της πόλης του Πραβίου, της γνωστής αλλιώς ως Ελευθερούπολης. Στο ρεπορτάζ μεταφέρονται οι ακόλουθες πληροφορίες.

Το πρωί της 16ης Ιουλίου με κακοκαιρία η επαναστατική Επιτροπή της Κα-

16. Βλ. παραπ. σ. 5, σημ. 3.

βάλας, πολλοί αξιωματικοί και κάποιοι πολίτες βγήκαν ως έξω από την πόλη, στην κλεισούρα (γιδίκι), όπου υπήρχε σταθμός χωροφυλακής, για να προύπαντήσουν την πομπή από το Πράβι που ερχόταν στην Καβάλα για να διαδηλώσει υπέρ της επανάστασης. Στην πομπή ήταν ο διοικητής του Πραβίου, ο μουφτής, ο καδής, ο Μητροπολίτης Ελευθερουπόλεως και σημαίνοντες, φαίνεται, Έλληνες πολίτες, όπως οι Δημάδης, Ματσόπουλος, Παπαχρηστίδης κ.ά. Η πομπή με άμαξες διέσχισε την κεντρικότερη οδό της πόλης και έφτασε στο διοικητήριο, όπου φιλοφρονέστατα την υποδέχτηκε ο πολιτικός και στρατιωτικός διοικητής Καβάλας. Οι σημαίες από το Πράβι –η μία ήταν ελληνική– στήθηκαν στο διοικητήριο.

Το ρεπορτάζ εδώ δίνει πρόσθετες πληροφορίες: ότι την προηγούμενη ημέρα ήρθαν έφιπποι από τα χωριά Κίναλη¹⁷, Πρέντσοβα¹⁸ και παλιά Καβάλα, με σημαίες και μουσικά όργανα, και τους έγινε υποδοχή από αξιωματικούς στο διοικητήριο της Καβάλας. Επίσης καπνεργάτες της Εταιρείας Εσχενάζη, διαδηλώνοντας στον κεντρικό δρόμο με σημαίες και μουσική, έφτασαν και αυτοί στο διοικητήριο και ζητωκραύγασαν. Ακόμη ότι η Εταιρεία Εσχενάζη κήρυξε τριήμερη αργία για να τιμήσει την Επανάσταση.

Στην τέταρτη σελίδα της εφημερίδας υπάρχει ανώνυμο κείμενο με τον τίτλο «*Η κήρυξις του Συντάγματος εν Θάσω*», με πολύ ενδιαφέρουσες πληροφορίες: ότι την Κυριακή, 13 Ιουλίου 1908, μετά το μεσημέρι έφυγε από την Καβάλα με μικρό ατμόπλοιο για Θάσο Επιτροπή της επανάστασης, αποτελούμενη από αξιωματικούς, από τον Κλ. Τερμεντζή¹⁹, τον Χρ. Χριστοφόρου και τον φαρμακοποιό Ανζέλ, για να κηρύξουν και εδώ το νέο Σύνταγμα.

Οι Θασίτες, στις δύο προηγούμενες ημέρες, μολονότι είχαν πληροφορηθεί με τηλεγράφημα για την επανάσταση, δεν είχαν προβεί σε καμιά εκδήλωση αποδοχής της, γιατί φοβούνταν την έκβασή της. Όταν όμως ήρθε η Επιτροπή στο Λιμένα της Θάσου, ήδη με σχετική διαταγή προς τις αρχές είχε φωταγωγηθεί η πόλη της έγινε ενθουσιώδης υποδοχή στην αποβάθρα. Προς το λαό της Θάσου μίλησε ο Κλ. Τερμεντζής και ακολούθησαν ουρανομήκεις ζητωκραυγές. Το ίδιο βράδυ η Επιτροπή όρκισε για πίστη στην επανάσταση τις τουρκικές αρχές, προκρίτους και πολύ κόσμο. Την επόμενη μέρα η Επιτροπή όρκισε τους δημογέροντες και τους προκρίτους που ήρθαν από τα γύρω χωριά στο Λιμένα για το σκοπό αυτό. Έτσι κλείνει η είδηση για τη Θάσο.

17. Είναι η παλιά ονομασία του σημερινού χωριού της Καβάλας Κοκκινόχωμα.

18. Είναι η παλιά ονομασία του σημερινού χωριού της Καβάλας Αμισιανά.

19. Ο Κλεάνθης Τερμεντζής είναι από τις πιο δραστήριες προσωπικότητες της κοινωνίας της Καβάλας· για αναφορές στη δράση του βλ. το δικό του λήμμα, με σχετικές παραπομπές, στο Ευρετήριο του βιβλίου του Νικ. Ρουδομέτωφ, *Η Ελληνορθόδοξη Κοινότητα Καβάλας από έναν κώδικα των ετών 1895-1908*, Καβάλα 1998.

Τέλος, στην τέταρτη πάλι σελίδα του ίδιου φύλου, με τον τίτλο «Τοπικά» υπάρχει μια ενδιαφέρουσα είδηση που αφορά τη Δράμα, με τον ειδικότερο τίτλο «Ο Άγιος Δράμας». Σύμφωνα λοιπόν με ειδήσεις, πολλοί μπέηδες της Δράμας τηλεγράφησαν στην Κεντρική Επιτροπή Κωνσταντινούπολης, ζητώντας να επανέλθει στην παλιά του έδρα ο μητροπολίτης Χρυσόστομος Δράμας, ο μετέπειτα μαρτυρικός (1922) μητροπολίτης Σμύρνης²⁰.

2. «Η ΑΦΙΕΙΣ ΤΩΝ ΕΚ ΣΑΡΙ ΣΑΜΠΑΝΙΩΝ ΔΙΑΔΗΛΩΤΩΝ»

1. Σχόλια για το περιεχόμενο του κειμένου

Το κείμενο που θα μεταφερθεί παρακάτω, όπως ήδη ειπώθηκε, δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα «Ερμής» της 20 /2 Ιουλίου 1908 και αποτελεί τη βασική πηγή του πρώτου θέματος αυτού του δημοσιεύματος.

Σε μορφή προλογική γίνονται οι ακόλουθες επισημάνσεις αναφορικά με το περιεχόμενο του κειμένου:

α. Είναι προφανής η επιθυμία των Οθωμανών αξιωματούχων να γίνει αποδεκτή από τους Έλληνες η επανάστασή τους. Όχι μόνο συμπαρίστανται στην εκδήλωση οι πρώτοι από τους Οθωμανούς, αλλά και προγραμματίζουν με τέτοιον τρόπο την όλη εκδήλωση, ώστε έμπρακτα να φανερώνεται και η επιθυμία τους αυτή αλλά και το τρίσημο σύνθημα της επανάστασής τους –παρμένο από τη γαλλική επανάσταση του 1789– ελευθερία, ισότητα, αδελφότητα.

β. Κατά αντιστοιχία με τους Οθωμανούς είναι έκδηλη η ικανοποίηση των εκπροσώπων της Ελληνικής Αρχής από την εικόνα που παρουσιάζεται μετά την επανάσταση των Νεοτούρκων. Αυτή εκδηλώνεται από την ηγεσία της Αρχής –το Μητροπολίτη Ξάνθης που έρχεται στην Καβάλα, τον εκπρόσωπό του στην πόλη, Αρχιερατικό Επίτροπο Καβάλας, και όλους τους προκρίτους που συμμετέχουν στην πομπή– αλλά και το μεγάλο πλήθος των απλών ανθρώπων, που εκφράζουν με ενθουσιασμό τη χαρά τους για τη νέα κατάσταση που βλέπουν έμπρακτα μπροστά τους.

γ. Ανάλογης σημασίας, αλλά σε άλλο επίπεδο, είναι και η σύνθεση και απαγγελία επίκαιρων ποιημάτων, από τον ποιητή Ιωάννη Κωνσταντινίδη, που πέρα από την αναγνώρισή του ως ποιητή της Καβάλας, ασκεί και ευρύτερη επιρροή

20. Από τις αρχές του 1907 ήρchiσε συστηματική εκστρατεία [από τους Οθωμανούς Τούρκους] κατά του μητροπολίτη Χρυσόστομου Δράμας, ώσπου τον Αύγουστο απομακρύνθηκε από την έδρα του, με την κατηγορίαν ότι ήταν οργανωτής και εμπυχωτής του ελληνικού αγώνα στη Δράμα· βλ. Γενικόν Επιτελείον Στρατού, Ο Μακεδονικός Αγών και τα εις Θράκη γεγονότα, Αθήναι 1979, σ. 270. Για τη δράση του στην περιφέρεια Δράμας βλ. Χρυσόστομον Καλαφάτη, Μητροπολίτου Δράμας, Εκθέσεις περί του Μακεδονικού Αγώνος 1903-1907 (Πρόλογος: Στίλπ. Κυριακίδης - Επιμέλεια: Βασ. Λαούρδας), Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 1960.

στην πόλη²¹, είτε ως οικονομικός παράγοντας είτε ως προσωπικότητα που συμμετέχει και επηρεάζει τα κοινά²² της Καβάλας.

δ. Συμβολική ωστόσο εικόνα της συμφιλίωσης, συναδέλφωσης και ισοτιμίας αλλά και της ανάγκης αυτών των νέων σχέσεων για τις δύο πλευρές, αποτελούν πολλές εικόνες του ρεπορτάζ, όπως: η αναβολή επιστροφής στην Καβάλα του τοπικού επιτρόπου της επανάστασης λοχαγού Ταλχάτ βέη, για να συνοδεύσει τιμητικά από το Σαρί Σαμπάν το Μητροπολίτη Ξάνθης που έρχεται στην Καβάλα· το ταξίδι στην ίδια άμαξα για την Καβάλα του διοικητή του Σαρί Σαμπάν με το Μητροπολίτη Ξάνθης· η οργανωμένη υποδοχή με απόδοση τιμών προς τον Έλληνα ιεράρχη στην είσοδο της πόλης· η υποδοχή στο στρατώνα από τον πολιτικό και στρατιωτικό διοικητή της Καβάλας και άλλους Οθωμανούς αξιωματούχους· οι φρενήρεις εκδηλώσεις χαράς και ενθουσιασμού του πλήθους, μωαμεθανών και Ελλήνων, στην εμφάνιση της άμαξας του μητροπολίτη στην πλατεία της πόλης. Τέλος, ο λόγος του Ταλχάτ βέη που γεμάτος πάθος αναθεμάτιζε το παλιό τυραννικό καθεστώς· ο λόγος του μητροπολίτη που μιλούσε πια για αυτοκυβέρνηση αλλά και για αντίσταση έναντι εκείνων που θα επιβουλεύονταν την νέα κατάσταση· οι απαγγελίες ποιημάτων από τον ποιητή Κωνσταντινίδη, υμνητικών για την επανάσταση των Νεοτούρκων και για τους αξιωματικούς. Όλα αυτά, σε μια ατμόσφαιρα παραληρημάτων, κινούνταν στην αίσθηση ότι άλλαξαν εντελώς οι παλιοί καιροί.

2. Το κείμενο

«Εις την μνήμην παντός πολίτου θέλει μένει αλησμόνητος η 16 Ιουλίου του 1908, όπως και η ημέρα της ανακηρύξεως του συντάγματος.»

Την 15 η ενταύθα επιτροπή ελάμβανε το εξής τηλεγράφημα: «Μετά του πατρός μας (Μητροπολίτου Ξάνθης) ερχόμεθα.»

Ο ενταύθα λοχαγός Ταλχάτ βέης, εις των κυριωτέρων μοχλών του κινήματος και προέδρου(sic)²³ του ενταύθα τμήματος του κομιτάτου, προ 15 ημερών

21. Ένα μαθητικό σημείωμα για την προσωπικότητα και την παρουσία του Ιω. Κωνσταντινίδη στην Καβάλα, βλ. Γνωριμία με την πόλη και το νομό της Καβάλας (Συλλογική εργασία μαθητών - Επιμέλεια: Παναγιώτη Ζιώγα), Α΄ Λύκειο Αρρένων Καβάλας - Μαθητική Κοινότητα Γ΄ τάξης Θετικής Κατευθύνσεως, Καβάλα 1979, σ. 27-28.

22. Υπήρξε μέλος για πολλά χρόνια της Ελληνορθόδοξης Κοινότητας Καβάλας, συμμετέχοντας συγχρόνως σε πολλές επιτροπές· βλ. Νικ. Ρουδομέτωφ, Η Ελληνορθόδοξη Κοινότητα Καβάλας, ό.π., σ. 67, 73, 75, 146, 167, 188.

23. Στο κείμενο υπάρχουν πολλά λάθη αβλεψίας, είτε ορθογραφικά και συντακτικά είτε στίξης. Επειδή ενδιαφέρει το περιεχόμενο του δημοσιεύματος της εφημερίδας και όχι η φιλολογική αποτίμησή του, λάθη καθαρά αβλεψίας διορθώνονται από τον γράφοντα ή παραμένουν (όταν δεν αλλοιώνουν το περιεχόμενο)· επίσης παραμένουν λάθη ενδεχόμενης άγνοιας, αλλά επισημαινονται με την ένδειξη (sic).

ευρίσκετο εν τη περιφερεία Σαρί-Σαμπανίου εν τω μέσω αγροίκων αγροτών, τους οποίους προσεπάθει η ευγενής αυτού ψυχή να ανασύρη του πηλού εις τον οποίον η τυραννία είχε καταβυθίσει. Οι οπαδοί αυτού ήσαν ολίγοι και επάλαιεν ερρωμένως κατά μυρίων δυσχερειών. Δύο ημέρας μετά την ανακήρυξιν του συντάγματος έφθασεν ακολουθούμενος υπό πλείστων διαδηλωτών εις Σαρί Σαμπάν, όπου του εγένετο μεγάλη υποδοχή, μετά δύο δε ημέρας εσκοπέι με το πλήθος εκείνο να έλθη ενταύθα. Ότε όμως επληροφορήθη ότι μετά τινας ημέρας θα αφικνείτο ο Άγ. Ξάνθης, παρέμεινεν εκεί, υπεδέχθη αυτόν φιλοφρονέστατα κατασπαζόμενος μετά συγκινήσεως την δεξιάν και έδειξε την επιθυμίαν να συνοδοιπορήσωσιν. Ο αρχιερεύς το εδέχθη προθύμως, το δε πλήθος όπερ εναγωνίως ανέμενε την συγκατάθεσιν του Μητροπολίτου²⁴ εξητωκραύγασεν παταγωδώς.

Την πρωίαν της 16 λοιπόν εξεκίνησαν εκ Σαρί-Σαμπανίου περί τας δύο χιλιάδες διαδηλωταί Μωαμεθανοί και Χριστιανοί, εφ' αμαξών, ίππων, ημιόνων, όνων και φορηγών αμαξών και περί την 9 ώραν έφθασαν εις τα Α της πόλεως κερραμοποιεία, όπου είχαν εξέλθει τα μέλη της ενταύθα επιτροπής εφ' ίππων μετ' αποσπάσματος χωροφυλάκων.

Το πλήθος εφαινότο μακρόθεν ερχόμενον, συνώδενον δε τούτο και ο Αρχιμανδρίτης Σωφρόνιος²⁵ μετά των προκρίτων Ελλήνων, οίτινες είχαν εκδράμει εφ' αμαξών μέχρι της κόμης Τσαρποντή²⁶.

Εν τω παρά τη παραλίαν χώρω κατετάχθησαν εις στίχους(sic) οι στρατιώται και οι χωροφύλακες εφ' όπλου λόγχην φέροντες και οι σημαιοφόροι. Τούτων ηγούντο τέσσαρες αξιωματικοί με ανυψωμένα γυμνά ξίφη, ηκολούθει δε εγχώριος μουσική τυμπάνων και άπειρον πλήθος πεζών και ιππέων. Μετά το πλήθος τούτο των χωρικών ήρχετο η στρατιωτική Μουσική, ης προηγούντο τέσσαρες

24. Η Καβάλα εκκλησιαστικά υπαγόταν στη Μητρόπολη Ξάνθης ως το 1924, οπότε αποτέλεσε ανεξάρτητη Μητρόπολη. Ως τότε στην Καβάλα υπήρχε απλώς αρχιερατικός επίτροπος του μητροπολίτη Ξάνθης, που στην περίπτωσή μας ήταν ο αρχιμανδρίτης Σωφρόνιος. Για την ιστορία της εκκλησίας της Καβάλας βλ. τη συστηματική εργασία του Αθαν. Αγγελόπουλου, Η διαμόρφωσις των ορίων της Μητροπόλεως Φιλίππων, Νεαπόλεως και Θάσου. (Συμβολή εις την διερεύνησιν του εκκλησιαστικού χάρτου της Ανατολικής Μακεδονίας), στο «Πρακτικά Α΄ Τοπικού Συμποσίου (18-20 Απριλίου 1977), Η Καβάλα και η περιοχή της», Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, Θεσσαλονίκη 1980, σ. 169-211.

25. Αρχιερατικός επίτροπος το 1908 στην Καβάλα του Μητροπολίτη Ξάνθης· για τον αρχιμανδρίτη Σωφρόνιο Σταμούλη, βλ. Προκοπίου, ό.π., σ. 37 σημ. 54.

Ο αρχιμανδρίτης Σωφρόνιος, ως πρόεδρος της Αντιπροσωπείας και Δημογεροντίας Καβάλας -σε συνεδρία της, μετά από ανάγνωση Πατριαρχικής και Συνοδικής εγκυκλίου αναφορικά με την κήρυξη του Συντάγματος στην Οθωμανική Επικράτεια- πρότεινε να υποβληθούν σκέψεις και προτάσεις στο Μητροπολίτη Ξάνθης, ώστε «να επιδιωχθή η ειλικρινής και πιστή εφαρμογή του Συντάγματος και η εξασφάλισις των συμφερόντων του Γένους και της Εκκλησίας» βλ. Νικ. Ρουδομέτωφ, Η Ελληνορθόδοξη Κοινότητα Καβάλας από έναν κώδικα των ετών 1895-1908, Καβάλα 1998, σ. 281-282 (Συνεδριάσις Αντιπροσωπείας, 28-7-1908).

26. Η σημερινή Νέα Καρβάλη.

αξιωματικοί και είπετο η άμαξα η φέρουσα τον διοικητήν Σαρι-Σαμπανίου και τον Μητροπολίτην Ξάνθης²⁷, αναπεταννύοντας σημαίας λευκάς επί των οποίων ήτο γεγραμμένον «Ζήτω η ελευθερία, η πατρίς, η ισότης». Εκατέρωθεν της αμάξης παρηκολούθουν έφιπποι οι άριστοι των ενταύθα αξιωματικών... Ταλχάτ βέης και Ριζά βέης και τινες άλλοι με αναπεπταμένα γυμνά ξίφη. Την άμαξαν ταύτην ηκολούθει άπειρον πάλι πλήθος και άμαξαι σημαιοστόλιστοι. Παρά τον στρατώνα άπειρον πλήθος φαιδρόν και εύελπι, φέρον ταινίας λευκάς εφ' ων ήτο γεγραμμένον «Ζήτω το Σύνταγμα» ή σήματα ερυθρόλευκα, είχαν συναθροισθή εγκαίρως, τας πλευράς δε των εκατέρωθεν λόφων είχαν καταλάβει ομάδες Μωαμεθανίδων και άπειρον πλήθος λαού αναμίχτου. Μεταξύ αυτών ηδύνατό τις να παρατηρήση και τον πολιτικόν και στρατιωτικόν διοικητήν της πόλεως μας, μετά του Χατζή - Ιμπραϊμ πασά και τινων άλλων.

Άμα τη των διαδηλωτών προσεγγίσει εις το μέρος τούτο, το αναμένον πλήθος εξεχύθη εις ζητωκραυγάς ακριβώς καθ' ην στιγμήν ο Αρχιερεύς αναπετάσας την λευκήν σημαίαν εξητωκραύγασεν υπέρ της ελευθερίας.

Επικεφαλής της όλης πομπής ήτο έφιππος ο Χατζή Ισμαήλ, φέρον επί του σαρικίου του επιγραφήν «Ζήτω η Ελευθερία». Τούτον υπεσχέθη [=υπεδέχθη;] ο διοικητής και μετ' αυτών ξεκίνησαν δια το διοικητήριον. Η πομπή ήδη, εις ην ανεμίχθη και το εκ της πόλεως εκχυθέν πλήθος, ώδευσε δια της κεντρικής οδού του τηλεγραφείου εν συνεχεία ζητωκραυγών. Η πομπή έστη προ της οικίας του ποιητού κ. Ι. Κωνσταντινίδου· ο κ. Κωνσταντινίδης απήγγειλε ενθουσιωδέστατον ποίημα²⁸ προκαλέσαν χείμαρρον ζητωκραυγών, εν ω τα λοιπά μέλη της οικογενείας αυτού²⁹ έρραινον δι' ανθέων το πλήθος και δια ζακχαρωτών· τούτ' αυτό εγένετο και προ της οικίας του κ. Ν. Τερμεντζή και προ της του συμπολίτου μας ιουδαίου Μαϊρ Σαμχά, εις τον εξώστην και τα παράθυρα της οποίας προέβαλον πλήθος γυναικών ραινουσών άνθη, εστολισμένων δια πλατειών ταινιών κατεροχομένων από του ώμου προς την οσφύν. Από του εξώστου ο Δημαρχιακός ιατρός κ. Γκαζέζ ωμίλησεν ενθουσιωδώς υπέρ του συντάγματος, παροτρύνας τα πλήθη να θυσιάσωσι και αυτήν την ζωήν των προς υπεράσπισιν

27. Σε κανένα σημείο του κειμένου δε μνημονεύεται το όνομα του μητροπολίτη Ξάνθης. Πρόκειται όμως για τον εξαιρέτο μητροπολίτη Ιωακείμ Σγουρό, Ξάνθης (1891-1910) και έπειτα Θεσσαλονίκης (1910-1912), που φέρεται να υπογράφει σε προηγούμενους μήνες ως πρόεδρος της Αντιπροσωπείας και Δημογεροντίας Καβάλας· βλ. Νικ. Ρουδομέτωφ, ό.π., σ. 269-278. Για το μητροπολίτη Ιωακείμ Σγουρό, ως μητροπολίτη Θεσσαλονίκης, βλ. αναλυτική βιογραφία στο Αλ. Λέτσα, Ιστορία της Θεσσαλονίκης, II, Θεσσαλονίκη 1963, σ. 172-175 (με σχεδόν ολοσέλιδη φωτογραφία του στη σελ. 174).

28. Πιθανόν είναι το ίδιο που απήγγειλε κατά την εκδήλωση της 13 Ιουλίου 1908· βλ. ανωτ. σ. 6.

29. Ο ποιητής Ιω. Κωνσταντινίδης αυτή την εποχή έχει πέντε παιδιά. Λίγο όμως αργότερα στην ίδια χρονιά θα πεθάνουν ξαφνικά, μέσα σε μια εβδομάδα, τα δυό μικρότερα παιδιά του· βλ. Κ. Χιόνη, Ο ποιητής Ιωάννης Κωνσταντινίδης, ό.π., σ. 75.

της «με μέλι ζυμωμένης» πατρίδος.

Εντεύθεν η πομπή διευθύνθη εις την προ του διοικητηρίου πλατείαν, όπου το αναμένον πλήθος την υπεδέχθη με ουρανομήκεις ζητωκραυγάς. Αλλ' ο ενθουσιασμός έφθασεν εις το κατακόρυφον και αι ζητωκραυγαί εις τα μη περαιτέρω, όταν επεφάνη η τον διοικητήν και Μητροπολίτην φέρουσα άμαξα.

Η σκηνή είναι εξόχως συγκινητική. Άπαντες δακρύουσι. Τους αφιχθέντας ασπάζονται οι υποδεχόμενοι περιπαθώς με δάκρυα εις τους οφθαλμούς.

Μετά την ενθουσιώδη δια φιλικών, εγκαρδίων ασπασμών γενομένην υποδοχήν υπό του ενταύθα στρατιωτικού και πολιτικού διοικητού ο λοχαγός Ταλχάτ ανέβη επί της θέσεως του αμαξηλάτου και του κήρυκος διατάξαντος σιωπήν ήρχισε να ομιλή με τόσον πόνον καρδιάς, ώστε εις εκάστην φράσιν του ηδύνατό τις να ίδη απεικονιζόμενα τα αισθήματα και την ταραχήν της ψυχής του επί του προσώπου. Ζητωκραυγαί εκάλυπτον εκάστην τελικήν λέξιν των περιόδων του.

Συγκινητικωτάτη ήτο εκείνη η στιγμή καθ' ην με τας βαρύτερας λέξεις χαρκτηρίζων τους πρώην τυράννους, δεσποτικούς, προδότας και εκείνους, οίτινες επωφελούμενοι του πρώην καθεστώτος εθισαύριζον εις βάρος του λαού, ανεθεμάτιζεν ένα έκαστον. Το πλήθος άπαν με συγκίνησιν και με πόνον επανελάμβανε την λέξιν: «Ναλέτ ολσούν» «ανάθεμά τους»... «αμήν».

Ότε δε περί το τέλος αποταθείς προς το πλήθος ίνα συγχαρή δια την αποκτηθείσαν ελευθερίαν προσέθηκε, ότι έχομεν καθήκον να αποθάνωμεν υπέρ αυτής, ηκούσθη ταυτοχρόνως η φωνή του πλήθους «θ' αποθάνωμεν». Τον λόγον του Ταλχάτ, όντινα σφόδρα συγκεκινημένον κατησπάζοντο οι περί αυτόν και απέμασσον τους κρουνηδόν ρέοντας ιδρώτας, διεδέχθη εξ ονόματος του διοικητού ο Αλή βέης.

Μετά ταύτα η Αυτού Σεβασμιότης λίαν συγκεκινημένη αποταθείσα προς το πλήθος είπε περίπου τα εξής:

«Προ ολίγων ημερών θεία συναρωγή είμεθα ελεύθεροι· η ευτυχία μας είνε μεγάλη· εντεύθεν και εις το εξής δεν έχομεν κανένα λόγον να φοβώμεθα· θα αυτοκυβερνώμεθα· η πατρίς μας θα ησυχάση, οι λαοί της θα ζήσουν ευτυχείς. Καθόλου παράδοξον όμως ξένος τις λαός να φθονήση την ευτυχίαν μας και να επιχειρήση να την καταστρέψη· εν τοιαύτη περιπτώσει οφείλομεν να θυσιάσωμεν την ζωήν μας δια την πατρίδα, δια το σύνταγμα».

Την τελευταίαν φράσιν του Αρχιερέως εκάλυψαν παταγώδη χειροκροτήματα και ζητωκραυγαί. Μετά ταύτα ο αρχιερεύς ζητωκραυγάσας υπέρ της πατρίδος, της ελευθερίας, του στρατού, των αξιωματικών παρεχώρησε το βήμα εις τον κ. Κωνσταντινίδην, όστις απήγγειλε λαμπρόν ύμνον υπέρ της ελευθερίας, τον οποίον παραθέτομεν ολόκληρον εις την πρώτην σελίδα. Ενθουσιωδώς εξητωκραύγασαν υπέρ των Ελλήνων πάντες, κυρίως δε οι φερέλπιδες αξιωματικοί εις τον στίχον:

Της ελευθερίας θύμα πίπτ' αθάνατος Μελάς

Και γλυκοφιλιούνται τώρα η Τουρκία κ' η Ελλάς³⁰.

Μετά τον κ. Κωνσταντινίδην ωμίλησεν ο κ. Ανζέλ τουρκιστί και μετ' αυτόν ο κ. Ι. Αντωνιάδης από του εξώστου του διοικητηρίου απαγγείλας επίκαιρον υπέρ της ελευθερίας και του συντάγματος ποίημα, όπερ εις άλλην στήλην παραθέτομεν ολόκληρον³¹. το πλήθος εξητωκραύγασε μετά παταγωδών χειροκροτημάτων. Άμα δε ως ανήλθον οι επίσημοι εις το διοικητήριο το πλήθος διελύθη».

3. Άλλες ειδήσεις

Το ρεπορτάζ στη συνέχεια δίνει και άλλες πληροφορίες, για τα μετέπειτα, τις ακόλουθες:

1. Παρατέθηκε στο στρατόνα από τους αξιωματικούς δείπνο στο οποίο παρακάθησαν οι διοικητές Καβάλας, Πραβίου και Σαρί-Σαμπάν, ο Μητροπολίτης Ξάνθης με τον Αρχιερατικό του Επίτροπο Καβάλας, ο Μητροπολίτης Ελευθερουπόλεως, οι Καβαλιώτες πολίτες Κλ. Τερμεντζής και Ηλίας Φέσσας³², από το Πράβι οι Δημάδης, Ματσόπουλος και Παπαχριστίδης, και κάποιοι επίσης (που δε μνημονεύονται) από το Σαρί Σαμπάν.

Στο δείπνο έγιναν προπόσεις υπέρ των Νεοτούρκων που είχαν καταφύγει στην Ευρώπη, ενώ ο «Εμβέρ βέης της πόλεως μας», ο λοχαγός Ταλχάτ βέης³³, σε ομιλία του τόνισε την «σπουδαιότητα των ανδρών τούτων, οίτινες κατώρθωσαν με όλας τας αντιξόους περιστάσεις να παρασκευάσωσι αίσιον τέλος εις την πατρίδα».

2. Την επαύριο ο διοικητής Καβάλας με άλλους «προέπεμψεν τους εκ Πραβίου φιλοξενουμένους, το εσπέρας δε τους εκ Σαρί-Σαμπάν».

3. Στη συνέχεια δίνονται άλλες πληροφορίες για εκδηλώσεις συμπαράστασης προς την επανάσταση, που πραγματοποίησαν επαγγελματικά σωματεία της Καβάλας.

Β' ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

30. Σε αυτό το απόσπασμα αναφέρεται ο Κ. Χιόνης, Ο ποιητής Ιωάννης Κωνσταντινίδης και το έργο του, ό.π., σ. 79-80, σχετικά με πληροφορία που του έδωσε ο Νικόλαος Τσουρής. Φαίνεται όμως ότι οι συγκεκριμένες συνθήκες ήταν διαφορετικές.

31. Δυστυχώς δεν εντάχθηκε τελικά ως δημοσίευμα του 2ου φύλλου της εφημερίδας το ποίημα του Ι. Αντωνιάδη, προφανώς από έλλειψη χώρου. Πιθανόν να δημοσιεύτηκε σε επόμενο φύλλο που ανήκει ακόμη στα ανεύρετα της εφημερίδας «Ερμής».

32. Για τον Ηλία Φέσσα, δραστήριο μέλος της Ελληνορθόδοξης Κοινότητας Καβάλας, βλ. Νικ. Ρουδομέτωφ, Η Ελληνορθόδοξη Κοινότητα Καβάλας, ό.π., [στο λήμα Φέσσας Ι. Ηλίας, του Ευρετηρίου].

33. Ο Εμβέρ βέης (αργότερα Εμβέρ πασάς) υπήρξε από τα πιο σημαίνοντα πρόσωπα της Κεντρικής Επιτροπής της επανάστασης των Νεοτούρκων, ενώ ο Ταλχάτ βέης είναι ο τοπικός εκπρόσωπός της στην Καβάλα.

1. Βιογραφικά του συντάκτη του Ημερολογίου Γ.Μ. Παπαηλιάκη

Ο Γεώργιος Μ. Παπαηλιάκης³⁴, γεννημένος το 1884 στην Κάνδανο της Κρήτης, έζησε ως παιδί σε περιβάλλον όλο μνήμες για ένα ηρωικό παρελθόν αλλά και σε εποχή γεμάτη προσωπικά βιώματα από τους αγώνες των Κρητών για την απελευθέρωσή τους. Γιος ιερέα, φοίτησε ως οικοτρόφος στο αυστηρό περιβάλλον του Ιεροδιδασκαλείου Κρήτης, στα Χανιά, βίωσε εκεί ξανά τον απόηχο των γεγονότων ως το 1898³⁵ από το φωτισμένο διευθυντή της Σχολής, τον αρχιμανδρίτη Χρυσάνθο Τσεπετάκη³⁶, τον μετέπειτα επίσκοπο Ρεθύμνης και Αυλοποτάμου, και γαλουχήθηκε με τα ευγενικότερα αισθήματα για την πατρίδα· τέλος αποφοίτησε από το Γυμνάσιο Χανίων με τον τίτλο και του δασκάλου.

Ο ανήσυχος χαρακτήρας του και η λαχτάρα του να προσφέρει έργο στην καθημαγμένη Μακεδονία τον έφερε από την «Πανελλήνιο Οργάνωση» (που αντικατέστησε το παλιό Μακεδονικό Κομιτάτο) της Αθήνας το φθινόπωρο του 1908, με το ψευδώνυμο Χρήστος Γεωργίου από τη Νιγρίτα, στα Άνω Πορροία Σερρών, ως διευθυντή του εκεί δημοτικού σχολείου και του νηπιαγωγείου.

Ένας χρόνος γόνιμης προσφοράς στην ελληνική κοινωνία των Άνω Πορροϊών³⁷, μαζί με άλλους τρεις ντόπιους δασκάλους, έκλεισε με μια ασυνήθιστη για την εποχή σχολική γιορτή. Μπροστά στους εμβρόντητους επισήμους -Τούρκους, Έλληνες, Βουλγάρους, Ρουμάνους προπαγανδιστές και πλήθος κόσμου- παρουσιάστηκε ένα καθαρά εθνικό πρόγραμμα, γεμάτο τραγούδια και συμβολισμούς από την παλαιότερη και τη σύγχρονη ζωή των Ελλήνων, διανθισμένο και

34. Βρίσκεται ήδη σε τελικό στάδιο συγγραφής μελέτημα του γράφοντος με τίτλο Γεώργιος Μ. Παπαηλιάκης και Άνω Πορροία, όπου συστηματικά αντιμετωπίζεται η σημαντική προσωπικότητα και το έργο του, ενώ παράλληλα γίνεται αναλυτική προσέγγιση στα γεγονότα της εποχής, από την επανάσταση των Νεοτούρκων ως την έναρξη των Βαλκανικών πολέμων.

35. Τότε ήρθε ως αρμοστής Κρήτης ο πρίγκιπας Γεώργιος, τον οποίο προσφώνησε με εκτενές ποίημά του ο ποιητής της Καβάλας Ιω. Κωνσταντινίδης, που είχε έρθει ειδικά προσκεκλημένος γι' αυτή την εκδήλωση· βλ. Κ. Χιόνη, Ο ποιητής Ιωάννης Κωνσταντινίδης, ό.π., σ. 64 και αριθμό ποιήματος 201. Ο Κωνσταντινίδης είχε γίνει πολύ γνωστός στους Κρήτες συμπατριώτες του και με άλλα πολλά ποιήματά του, για τα οποία βλ. την ιδιαίτερα συστηματική εργασία του Κ. Χιόνη, ό.π.

36. Ο αρχιμανδρίτης Χρυσάνθος Τσεπετάκης έλαβε μέρος, στο πλευρό του Ελευθέριου Βενιζέλου, σε όλους τους αγώνες των Χανίων και του Ακρωτηρίου, ώσπου αυτοί κατέληξαν στη ρύθμιση από τις Μεγάλες Δυνάμεις της ελληνικής αρμοστίας· βλ. Ευαγγ. Γ. Δελάκη, Το Ιεροδιδασκαλείο Κρήτης, Άγιος Ματθαίος Χανίων 1998, σ. 378 κε.

37. Στα Άνω Πορροία υπήρχε μια πραγματικά πολυεθνική κοινωνία: Τούρκοι, Ελληνοβλάχοι, Βούλγαροι, αλλά και ρουμανίζοντες, με δραστήρια εκεί τη ρουμανική προπαγάνδα, η οποία και λειτούργησε και ρουμανικό σχολείο, για μικρό αριθμό μαθητών. Γι' αυτό και στάλθηκε ο Γ. Παπαηλιάκης εδώ, όπου ήταν περισσότερο αναγκαία η παρουσία ικανού αλλά και χαρισματικού δασκάλου, όπως φάνηκε να είναι ο Παπαηλιάκης.

με την παρουσίαση και του «Ύμνου προς την ελευθερίαν» του Καβαλιώτη ποιητή Ιωάννη Κωνσταντινίδη³⁸.

Η συνέχεια ήταν περιπετειώδης. Ο Γ. Παπαηλιάκης, ο Χρηστάκης (όπως παρέμεινε για πολλές δεκαετίες γνωστός στα Άνω Πορρόια), πιάστηκε από τους Τούρκους, φυλακίστηκε επί δύο μήνες στο Δεμίρ Ισάκ³⁹, για να περάσει στρατοδικείο ως προδότης, αλλά απελευθερώθηκε με υψηλή παρέμβαση και απελάθηκε. Ανήσυχος όμως χαρακτήρας και γεμάτος πάθος για προσφορά, διαπεραιώθηκε με άλλο ψευδώνυμο⁴⁰ στη Σμύρνη, όπου και εργάστηκε επί τρία χρόνια στις Σχολές Αρώνη, ώσπου εντάχθηκε ως εθελοντής στο Ανεξάρτητο Σύνταγμα Κρητών, για να πολεμήσει στους Βαλκανικούς πολέμους.

2. Το Ημερολόγιο Γ. Μ. Παπαηλιάκη

Το χειρόγραφο Ημερολόγιο του Γ.Μ. Παπαηλιάκη αποτελείται από πέντε πολύ μικρού σχήματος τετράδια / σημειωματάρια, όπου καταγράφονται πολύ βιαστικά, ημέρα προς ημέρα, όσα στοιχεία παρουσιάζουν ενδιαφέρον για το συντάκτη τους. Στο 5ο τετράδιο, όπου σημειώνει και την ιδιότητά του –λοχίας στο Ανεξάρτητο Σύνταγμα Κρητών, στο 2ο Τάγμα, 4ο Λόχο– επιγράφει όσα σημειώνει με τον τίτλο «*Δευτέρα Εκστρατεία κατά των Βουλγάρων. Εντυπώσεις, Γεγονότα από 27 Ιουλίου 1912 μέχρι 10 Σεπτεμβρίου 1913*»⁴¹.

Πριν από την άφιξη του Γ. Παπαηλιάκη με τη μονάδα του στην Καβάλα, είχε βρεθεί στις επιχειρήσεις της Ηπείρου, από όπου διέσωσε στο Ημερολόγιό του ενδιαφέρουσες πληροφορίες. Μετά τη λήξη εκείνων των γεγονότων, η μονάδα του με ατμόπλοιο ταξίδεψε από την Πάτρα με προορισμό την Καβάλα, για να προελάσει στη συνέχεια στο μέτωπο της Δυτικής Θράκης κατά των Βουλγάρων και να φτάσει ως την Γκιουμουλτζίνα (Κομοτηνή). Εκεί παρέμεινε ως τη συνθήκη Ειρήνης του Βουκουρεστίου, κατά την οποία παραχωρήθηκε στη Βουλγαρία η ανατολικά του Νέστου Δυτική Θράκη, με αποτέλεσμα να εγκαταλείψει ο ελληνικός στρατός την Γκιουμουλτζίνα⁴² και όλα εκείνα τα μέρη και να επιστρέψει στη Δράμα.

Το απόσπασμα από το Ημερολόγιο, που αφορά στο δημοσίευσμά μας, καλύπτει ένα χρονικό διάστημα τεσσάρων ημερών (7-10 Ιουλίου 1913), είναι σχετικό

38. Βλ. ανωτ. σ. 7, σημ. 2 και 3.

39. Το σημερινό Σιδηρόκαστρο.

40. Στέργιος Ηλιάδης.

41. Ειδικότερες πληροφορίες για το Ημερολόγιο Παπαηλιάκη δίνονται στο επικείμενο δημοσίευμα του γράφοντος για το οποίο ήδη έγινε λόγος· βλ. ανωτ. σ. 14 σημ. 3.

42. Σύμφωνα με το Ημερολόγιο, στο λοχία Γ. Παπαηλιάκη, ως αρχιφύλακα μικρής ομάδας στρατιωτών, ανατέθηκε η ευθύνη, μετά την αναχώρηση του κύριου σώματος του ελληνικού στρατού, να παραδώσει το διοικητήριο της Γκιουμουλτζίννας στο Βούλγαρο στρατιωτικό διοικητή. Υπάρχουν ειδικές πληροφορίες και έγγραφα για όσα, ιδιαίτερου ενδιαφέροντος, περιστατικά έγιναν τότε εκεί. Εδώ απλώς θα σημειωθεί ότι ο Γ. Παπαηλιάκης την προτεραιότητα υπέστειλε από το διοικητήριο, με διαταγή ανωτέρων

κυρίως με την παρουσία του Γ. Παπαηλιάκη στην Καβάλα, λίγες μέρες μετά την απελευθέρωσή της (26-6-1908). Αρχίζει με την άφιξη της μονάδας του με πλοίο στο Λιμένα της Θάσου και την αποβίβαση στην πόλη της Καβάλας· κλείνει με την αναχώρηση για το μέτωπο της Δυτικής Θράκης. Γι' αυτό το τετραήμερο παρέχονται ενδιαφέρουσες πληροφορίες.

3. Το κείμενο του αποσπάσματος του Ημερολογίου Γ. Μ. Παπαηλιάκη

7 Ιουλίου 1913

«Η τελευταία ημέρα του ταξιδιού μας. Κατά 9-10 ευρισκόμεθα έξωθεν της Θάσου, περιπλέομεν την Δυτικήν πλευράν της νήσου, επί της οποίας ωραιότατα και γραφικώτατα χωριά. Θαυμάζομεν τους ωραίους και μεγάλους ελαιώνας, τους αποτελουμένους από τους πρόποδας των βουνών της θαλάσσης, μικρές οιελιές και πυκνοφυτεμένες. Η βλάστησις της νήσου ζωηρά. Επί των δασών της κυριαρχεί η ελάτη. Επί της Δ. αυτής πλευράς φαίνεται και μεταλλείον⁴³. Στρέφομεν προς ΒΑ και αντικρίζομεν εις τον λιμένα της Παναγίας τον στόλον μας⁴⁴ (τον «Αβέρωφ»⁴⁵ με πέντε άλλας μικράς μονάδας). Ρίγη εθνικής υπερηφανείας καταλαμβάνουσι όλους, κανείς δε μιλά. Όλοι καμαρώνουν. Συγκινητική στιγμή, δύο λεπτά και είμεθα στο λιμάνι. Τα ναυτόπουλά μας λευκά σαν γλάροι πετούνται στα καταστρώματα των πλοίων και μας χαιρετούν. Δαιμονιώδης έκρηξις χαράς, άλλοι τραγουδούν, άλλοι ζητωκραυγάζουν υπέρ του ναυτικού μας. Η μουσική παιανίζει επί του Αβέρωφ τον Εθνικόν Ύμνον. Ο Ναύαρχός μας εξέρχεται επί εξώστου ευρισκομένου επί της πρόρας, μας παρατηρεί δια των τηλεσκοπίων του και μας χαιρετά, ζητωκραυγάζομεν υπέρ αυτού. Εν τω μεταξύ καταφθάνει λέμβος, ήτις μας διαβιβάζει διαταγήν του ναυάρχου να ακολουθήσωμεν το κατά την σιγ-

του, την ελληνική σημαία, την πήρε μαζί του, την κράτησε και μετά την απόλυσή του και την παρέδωσε για φύλαξη στο γέροντα πατέρα του, ιερέα Μιχαήλ Παπαηλιάκη, στην Κρήτη. Μετά το τέλος του πρώτου Παγκόσμιου πολέμου και την επαναφορά της Γκιουμουλτζίνας στα όρια της χώρας μας, ο Γ. Παπαηλιάκης, ανώτατος τότε δημόσιος υπάλληλος στη Θεσσαλονίκη, μετά από ανταλλαγείσες επιστολές και επίσημα έγγραφα το 1920, επέστρεψε την ελληνική σημαία στο Δήμαρχο της Κομοτηνής.

43. Πρόκειται για τα μεταλλεία Speidel για τα οποία βλ. Γεώργιος Αυγουστίδης, Η εγκατάσταση και λειτουργία της εταιρείας Fr. Speidel στα Λιμέναρια. Το τέλος της ιστορίας ενός χωριού και η αρχή της δημιουργίας ενός άλλου, «Θασιακά», τόμ. 9 (1994-1995), σ. 31-55. – Νικ. Ρουδομέτωφ, Νεότερα στοιχεία για τα μεταλλεία Fr. Speidel της Θάσου, «Θασιακά», τόμ. 10 (1996-19997), Καβάλα 2001, σ. 557-564. – Κωνστ. Ι. Χιόνης, Η εγκατάσταση της μεταλλευτικής εταιρείας Speidel στη Θάσο και οι θετικές ή αρνητικές αντιδράσεις των κατοίκων, «Θασιακά», τόμ. 11 (Αφιέρωμα στη μνήμη του Νικολάου Βασιλικού), Καβάλα 2004, σ. 348-361.

44. Φωτογραφία του ελληνικού στόλου στο Λιμένα της Θάσου, έξι πολεμικά πλοία, όπως τα περιγράφει ο Παπαηλιάκης, βλ. Νικ. Ρουδομέτωφ, Η απελευθέρωση της Καβάλας και Θάσου στα 1912-13 μέσα από φωτογραφίες της εποχής, «Θασιακά», τόμ. 11, ό.π., σ. 212, φωτογρ. 6η.

45. «Το θωρηκτό Αβέρωφ σηματοδοτούμενο» (γαλλική λεζάντα), βλ. Ν. Ρουδομέτωφ, Η απελευθέρωση της Καβάλας, ό.π., φωτογρ. 7η.

μήν εκείνην εκκινούν δια Καβάλαν ατιμόπλοιοι. Αλλάσσομεν πάραυτα διεύθυνσιν, διερχόμεθα παραπλεύρως του Αβέρωφ και υπό τας ακαταπαύστως ζητωκραυγάς και χειροκροτήματα απομακρυνόμεθα. Απομακρυνόμενοι καμαρώνομεν τας επί των καπνοδόχων πληγάς του Αβέρωφ. Γεμάτοι ενθουσιασμό πλησιάζομεν προς την Καβάλαν παραπλέοντες 1 ½ μίλιον από της ξηράς προς αποφυγήν των τορπιλών. Είμεθα ήδη προ της Καβάλας, ο ενθουσιασμός όλων είναι ανώτερος περιγραφής. Το αμφιθεατρικόν της πόλεως, τα νέα μεγαλοπρεπή οικοδομήματα της πόλεως⁴⁶, κάμουν να ξεφύγη από το στόμα καθ' ενός και ένας λόγος θαυμασμού. Ωραιότερη πόλι δεν εξαναείδα, έλεγεν ο εις, είναι ωραιότερη και από τας Αθήνας, προσέθετε ο άλλος. Διες τι πόλι αφήναμε στους Βουλγάρους και εξητούσαμε να πάρωμε την Προμετήν και την Οδρίτσανη. Ό,τι κάνει η Καβάλα δεν κάνει η Ήπειρος από το Αργυρόκαστρο και πάνω, και εξηκολούθουν τα σχόλια.

Υπό τον ήχον των κωδώνων και τας ζητωκραυγάς των στρατιωτών το πλοίον αγκυροβόλησε εντός του λιμένος. Έρχονται αι απατούμεναι μαούνες, επιβιβάζονται επ' αυτών ο λόχος και μετά ημίσειαν ώραν (είναι 5 μ.μ.) αποβιβαζόμεθα επί της παραλίας επί της οποίας εν τω μεταξύ είχεν συμμαζευθεί όλος ο κόσμος της Καβάλας, γυναίκες και άνδρες, ζητωκραυγάζοντες και χειροκροτούντες. Τασσόμεθα εις φάλαγγα λόχου και κατόπιν επ' ώμου διασχίζομεν την πόλιν και οδηγούμεθα όπισθεν αυτής, όπου ευρίσκετο κατηλιτισμένον και το άλλο τάγμα, το 2ον. Καθ' οδόν ο λαός είχε καταλάβει τας διαφόρους παρόδους και εξητωκραύγαζε.

Τον Οκτώβριον του 1908 επεσκεπτόμην την Καβάλαν ως Χρήστος Γεωργίου⁴⁷ εκ Νιγρίτης, μετέβαινα δια Σέρρας, όπου είχαν διορισθή ως διευθυντής των ελληνικών σχολείων Άνω Πορροΐων⁴⁸. Ήτανε τότε η πόλι τουρκική. Σε διάστημα πέντε (5) ετών, από τουρκική έγινε βουλγαρική για εννέα μήνες και ήδη είναι ελληνική για πάντοτε. Συνηνωμένη όλη η χαρά του Στρατού δεν δύναται να εξισω-

46. Είναι περίοδος ιδιαίτερης ακμής της αρχιτεκτονικής στην Καβάλα, όπου ανθούν όλες οι τεχνότητες - βλ. Παν. Χρ. Ζιώγα, Τα παραδοσιακά κτίρια της νεότερης Καβάλας, 3η έκδοση, Θεσ/νίκη 2007.

47. Ο Γ. Παπαηλιάκης, -βέβαια με τις ενέργειες του αρμόδιου γραφείου της «Πανελληνίου Οργανώσεως»- βρέθηκε με ένα πλαστό πιστοποιητικό στα χέρια του από το Δήμο Πειραιά, κάποιου Χρήστου Γεωργίου από τη Νιγρίτα, υπηκόου της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, πεθαμένου ήδη πριν από δύο χρόνια στον Πειραιά. Με αυτό το πιστοποιητικό τού εκδόθηκε από το Οθωμανικό Γενικό Προξενείο Αθηνών διαβατήριο, για να κινηθεί τάχα ελεύθερα στην ελληνική επικράτεια, στην πραγματικότητα όμως για να χρησιμεύσει ως ταυτότητά του στην τουρκοκρατούμενη Μακεδονία. Γι' αυτό και ο Παπαηλιάκης πήγε πρώτα στη Νιγρίτα και αποκάλυψε στους συγγενείς του νεκρού το ρόλο του, ώστε να μην υπάρξουν προβλήματα σε περίπτωση έρευνας από τους Τούρκους.

48. Ο Παπαηλιάκης, ευρισκόμενος στη Θεσσαλονίκη και έχοντας ως σκοπό να επισκεφτεί -προτού εμφανιστεί στα Άνω Πορροΐα- τις Σέρρες αλλά και τη Νιγρίτα, προφανώς ταξίδεψε με πλοίο στην Καβάλα, για να πορευτεί από εκεί πιο εύκολα στη Νιγρίτα αλλά και για να έρθει σε επαφή με τον πολύ γνωστό στην Κρήτη αλλά και στον ίδιο -από ακούσματα- ποιητή Ιωάννη Κωνσταντινίδη. Έτσι εξηγείται ότι βρέθηκαν στο αρχείο του Παπαηλιάκη τα δύο φύλλα της εφημερίδας «Ερμής», με τα δύο άγνωστα ως τώρα ποιήματα του Κωνσταντινίδη.

θή προς την ιδικήν μου. Ένοιωσα τη χαρά τη μεγάλη που νοιώθει εκείνος που εργάζεται για την εκπλήρωσιν ενός πόθου, ενός ονείρου και στο τέλος το βλέπει εκπληρούμενον. Εργάστηκα λίγο –έστω είθε έτσι όλοι– για την Μακεδονία⁴⁹. Μου φαίνεται πως έχω δικαίωμα να πω ότι σήμερα απολαμβάνω τους καρπούς των κόπων μου, μου φαίνεται πως μου επιτρέπεται νάμαι υπερήφανος. Όταν πάω στις Σέρρας, στο Δεμίρ Ισάρ, στα Πορρόια θάχω δικαίωμα επί της ενγνωμοσύνης των κατοίκων των, γιατί όχι. Στη νέα υποδούλωσή⁵⁰ έτρεξα πάλι με το πραγματικό μου όνομα πλεια, θα εργασθώ με την πεποίθηση ότι και η νέα μου υπηρεσία θα ανταμειφθή με μιας στιγμής χαρά, όταν φεύγων απ' εδώ αφήσω την Μακεδονίαν ελευθέραν από τον νέον επιδρομέα⁵¹. Μεγάλην εντύπωσιν μου έκαμε η καταπληκτική μεταβολή της πόλεως επί τα βελτίω. Σήμερον ευρίσκω την Καβάλλαν διπλασίαν της προ (5) ετών. Πληθυσμόν έχει η Καβάλα περί τας 30 χιλιάδας, εκ των οποίων οι περισσότεροι Έλληνες. Ο πληθυσμός αυτής διπλασιάζεται κατά την εποχήν της επεξεργασίας των καπνών.

8 Ιουλίου 1913

Στην Καβάλα, δεν είναι όνειρον. Το πρωί οδηγήσαμεν τον λόχον εις την θάλασσαν και ελούστηκε. Μετά εγώ μετέβην εις την πόλιν⁵². Συνήντησα τον Ιωάννην Καρόλαν, πρώην μαθητή του κ. Χ. Αρώνη⁵³ [στη Σμύρνη]⁵⁴. Ο πατήρ του Ιτα-

49. Ο Παπαηλιάκης βέβαια πρώτιστα υπονοεί την προσφορά του ως διευθυντή / δασκάλου στα Άνω Πορρόια. Εκεί όμως είχε παράλληλη και συμπληρωματική δράση, φανερά αλλά και κρυφή. Μυστικά εκπροσωπούσε στα Άνω Πορρόια το Προξενείο Σερρών, το οποίο και πληροφορούσε για πρόσωπα και για συμβαίνοντα στο χωριό, σύμφωνα με μαρτυρίες του. Με έγγραφο επίσης ο μητροπολίτης Αιμιλιανός, της ιστορικής Μητρόπολης Μελενίκου, του είχε αναθέσει την εκπροσώπησή του ως υπευθύνου των σχολείων της περιοχής. Γι' αυτό και σε δύο περιπτώσεις έχουμε μαρτυρίες του Παπαηλιάκη από επισκέψεις του σε εκδηλώσεις σχολείων με τη λήξη των μαθημάτων, στα χωριά Κερκίνη και Δοϊράνη, όπου φυσικά είδε μυστικά και τους παράγοντες των ελληνικών κοινοτήτων.

50. Υπονοείται η κατοχή πολλών περιοχών της Μακεδονίας -και της Καβάλας- από τους Βουλγάρους κατά τον Α΄ Βαλκανικό πόλεμο.

51. Ο Παπαηλιάκης έτσι, φλογερός πατριώτης, εμφανίζεται σε πολλά κείμενά του. Τα πρώτα γράμματά του προς τον ιερέα πατέρα του στην Κρήτη -από τη Θεσσαλονίκη και τα Άνω Πορρόια- είναι πραγματικά χείμαρροι φιλοπατρίας και λαχτάρας να εργαστεί για την απελευθέρωση της Μακεδονίας.

52. Αυτή την εποχή ο Ιωάννης Κωνσταντινίδης δε βρίσκεται στην Καβάλα. Ήδη από τον Οκτώβριο του 1912 βρίσκεται στο Ηράκλειο της Κρήτης, για το φόβο των Βουλγάρων· βλ. Κ. Χιόνη, Ο ποιητής Ιωάννης Κωνσταντινίδης, ό.π., σ. 75.

53. Ο Χρήστος Αρώνης (1862-1935) υπήρξε ιδιοκτήτης και διευθυντής των Εκπαιδευτηρίων Αρώνη, στη Σμύρνη· βλ. Νικ. Χ. Αρώνη, Από την ιστορία της παιδείας στη Σμύρνη. Το χρονικό της Σχολής Αρώνη, Αθήνα 1963.

54. Ο Γ.Μ. Παπαηλιάκης, αμέσως μετά την απέλασή του από τη Μακεδονία, όπου έδρασε με το ψευδώνυμο Χρήστος Γεωργίου ως διευθυντής των σχολείων Άνω Πορροίων, ήρθε κρυφά στη Σμύρνη και με το ψευδώνυμο Στέργιος Ηλιάδης εργάστηκε ως την κήρυξη των Βαλκανικών πολέμων στα εκπαιδευτήρια Αρώνη· βλ. προηγούμενη σημείωση.

λός είναι καπνέμπορος, μου έδωσε ωραία τσιγάρα. Εγνώρισα τον κ. Στέριο Φέσην⁵⁵ καπνέμπορον, τον Αριστοτέλη Στάνην⁵⁶ καθηγητήν και Ιωάννην Σωτηριάδη ξενοδόχον. Η χαρά όλων είναι απερίγραπτος, νομίζω ότι ευρίσκονται προ ονείρου. Ο καθένας σου διηγείται και ένα επεισόδιον της βουλγαρικής εποχής, της βουλγαρικής τρομοκρατίας. Οι Τούρκοι ιδίως είναι ενθουσιασμένοι, διότι τοις αποδόθησαν τα εις ναούς μεταβληθέντα τζαμιά των υπό των Βουλγάρων. Το ένα είχαν μεταβάλει εις ναόν του Βόριδος. Αυτό ήτο αρχαία εκκλησία. Χαρακτηριστική είναι η παρά τοις Μουσουλμάνοις επικρατούσα ιδέα ότι η Καβάλα θα αποδοθή εις την Τουρκίαν και πως οι Έλληνες θα υποχωρήσουν εις τα παλαιά των σύνορα.

Κατά την αναχώρησίν των οι Βούλγαροι εκ Καβάλας, καθ'ην παρέλαβον μαζί των 28 προκρίτους και τον Μητροπολίτην⁵⁷, οι κάτοικοι εσχημάτισαν πρόχειρον πολιτοφυλακίην δια την φύλαξιν της πόλεως. Ευθύς δε κατόπιν οι πρόκριτοι όλων των εθνοτήτων και οι πρόξενοι συναθροισθέντες εις το διοικητήριο συντάξαν έγγραφον προς τον Έλληνα Ναύαρχον Κουντουριώτην, δι' ου προσεκάλουν να καταλάβη εν ονόματι του Βασιλέως των Ελλήνων την πόλιν. Το έγγραφον τούτο μετέφερε δια λέμβου Επιτροπή εξ (8) προκρίτων εις τον Κουντουριώτην εις Θάσον, μεταξύ των 8 ήτο ο καπνέμπορος Στέρ. Φέσης⁵⁸, όστις συνεπεία τούτου έστειλε την «Δόξαν»⁵⁹, ήτις και πρώτη εισελθούσα εις τον λιμένα κατέλαβε την πόλιν⁶⁰, εις ην είχαν παραμείνει 12 στρατιώται μεθ' ενός λοχίου. Οι στρατιώται παρεδόθησαν,

55. Βλ. επόμενη σελ. 22 σημ. 2.

56. Για την εκπαιδευτική παρουσία του Αριστοτέλη Στάνη σε σχολεία της Καβάλας βλ. Προκοπίου (Μητροπολίτου Φιλίππων, Νεαπόλεως και Θάσου), Η εκπαίδευσις εις την Καβάλα και η ανέγερσις Παρθεναγωγείου αυτής, ό.π., σ. 69 σημ. 319.

57. Δε μνημονεύεται το όνομα του Μητροπολίτη. Θα πρέπει όμως να είναι ο επίσκοπος Μυρέων Αθανάσιος, όπως πληροφορεί ο Κ. Χιόνης, Το ιστορικό της απελευθέρωσης Θάσου και Καβάλας, όπως καταγράφεται στα Ημερολόγια των πολεμικών πλοίων, «Θασιακά», τόμ. 11, ό.π., σ. 366. Είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα η ευχαριστήρια επιστολή του μουφτή Καβάλας προς τον επίσκοπο Μυρέων Αθανάσιο, για όσα θετικά έκαμε ο επίσκοπος υπέρ των μουσουλμάνων κατά τη βουλγαρική κατοχή στην Καβάλα· βλ. Νικ. Ρουδομέτωφ, Η απελευθέρωση της Καβάλας, ό.π., σ. 221-222.

Ο Γ. Μ. Παπαηλιάκης, σύμφωνα με το Ημερολόγιό του, σε πορεία της μονάδας του από την Ξάνθη προς την Γιουμουλτζίνα (Κομοτηνή) κατά την 13-7-1908, διανυκτερεύει στο Πόρτο Λάγος. Την επαύριο, 14 Ιουλίου 1913, γράφει: «Στις 8 ξεκινούμεν. Εις τον δρόμον συναντούμεν τον επίσκοπον Ξάνθης μετά των προκρίτων επανεισπόμενον εκ της αιχμαλωσίας».

58. Στέργιος Φέσσας, το ορθό. Για το σπίτι του Στέργιου Φέσσα στην Καβάλα βλ. Παναγ. Χρ. Ζιώγα, Παραδοσιακά κτίρια της νεότερης Καβάλας, ό.π., φωτογρ. 16-19 και σελ. 140-141 (σχόλια).

59. Για το αντιτορπιλικό «Δόξα» με λίγες πληροφορίες λεζάντας βλ. Νικ. Ρουδομέτωφ, Η απελευθέρωση της Καβάλας, ό.π., σ. 213, φωτογρ. 8η.

60. Ενδιαφέρουσες πληροφορίες για την ημέρα της απελευθέρωσης της Καβάλας βλ. στις λεζάντες των φωτογραφιών (11η κυρίως αλλά και 12η), που παραθέτει ο Νικ. Ρουδομέτωφ, Η απελευθέρωση της Καβάλας, ό.π., σ. 216-217. Χαρακτηριστικό κτίσμα της φωτογρ. 12η είναι εκείνο (του 5ου Γυμνασίου),

ο λοχίας προτίμησε να αυτοκτονήσει. -Εύγε του-.

Είδα Τούρκον εκ Σαρί Σαμπάν, όστις έφερε χριστιανήν εκ Σαρί Σαμπάν, αφού την είχε ντύσει με τουρκικά, και την οποίαν οι Βούλγαροι κατεδίωκον να ατιμάσουν. Ήτο γυναίκα προκρίτου Έλληнос. Τέτοια αγριότητα, αν δεν την ήκουα από αυτόπτην, δεν θα την επίστευα. Ενόμιζα ότι ήσαν εξογκωμένα τα των εφημερίδων και όμως φαίνεται ότι είναι κατώτερα της αληθείας. Αι αγριότητες του Δοξάτου είναι ανήκουστοι, φαίνεται Τούρκοι και Βούλγαροι διέπραξαν ανήκουστα επί γυναικών και μωρών παιδιών. Η καταστροφή της Καβάλας προελήφθη λόγω της εγκαίρου ειδοποιήσεως του Στόλου. Καθώς μπόρεσα να συμπεράνω η Επιμελητεία των Βουλγάρων ήτο ελεεινή. Η κατάσταση των ελεεινή επίσης, όπως μας περιέγραφαν οι κάτοικοι. Από τας 6 μ.μ. τα καταστήματα εκλείοντο, καμμία κίνησις. Ο Σωτηριάδης μου έλεγεν ότι όταν οι Βούλγαροι αξιωματικοί έμαθαν την δολοφονίαν του Βασιλέως Γεωργίου ελυπήθησαν πολύ. Εις ερώτησίν του δε δια τι; Διότι, λέγει, ο νέος Βασιλεύς είναι νευρικός, είναι Άγγλος αυτός, ό,τι πη το κάνει, δεν είναι συμβιβαστικός σαν τον πατέρα του. Αγρία για αυτούς προαίσθησις. Και έπειτα, λέγει, ήτο δυστύχημα ο θάνατος του Γεωργίου. Ο Τρικούπης είχεν είπει ποτέ. Ενκολότερον είναι να ελευθερωθή η Ελλάς, εάν υποδουλωθή και πάλιν εις την Τουρκίαν, παρά να μεγαλώση υπό την βασιλείαν του Γεωργίου. Πώς συμπίπτουν τα γεγονότα.

9 Ιουλίου 1913

Κατά τας 9 μετεσκηνώσαμεν μίαν ώραν προς Δ της πόλεως, εις την Λευκήν Άμμον. Εκεί εις το δεύτερον Τάγμα. Οι στρατιώται μετέβησαν και εκολύμβησαν κατά βούλησιν. Σήμερον ο στόλος ήλθε εις Καβάλαν, έφερε τον Ναύαρχον εις την πόλιν, όπου τω εγένετο υποδοχή και εψάλλει δοξολογία.

10 Ιουλίου 1913

Πρωί πρωί ο λόχος μας ωδηγήθη εις το λουτρόν παρά την Άσπρη Άμμο. Ο γιαλός ωραίος, το θέαμα ευμορφώτερο. Κορμιά γερά όλοι τους, όλο ζωή, λες και καμμία κακονχία δεν άγγιξε. Επήγα στην πόλι. Εγνώρισα τον Δημ. Τζιμούρταν επί της λογοκρισίας και έμαθα την πτώσιν της Αδριανουπόλεως».

Στις 11 Ιουλίου αναχώρησε η μονάδα του Γ. Μ. Παπαηλιάκη προς τη Δυτική Θράκη, για να περάσει την Ξάνθη και να παραμείνει στην Γκιουμουλτζίνα, ως τη συνθήκη του Βουκουρεστίου, οπότε ο ελληνικός στρατός υποχρεώθηκε να εγκαταλείψει την Γκιουμουλτζίνα και τη Θράκη και η μονάδα Παπαηλιάκη να γυρίσει στη Δράμα.

που διατηρείται σήμερα σε θαυμάσια κατάσταση βλ. Παναγ. Χρ. Ζιώγα, Παραδοσιακά κτίρια της νεότερης Καβάλας, ό.π., φωτογρ. 32 και σ. 144 σχόλιο 32. Πιο συστηματικές και αναλυτικές πληροφορίες για την απελευθέρωση της Καβάλας βλ. Κ. Χιόνη, Το ιστορικό της απελευθέρωσης Θάσου και Καβάλας, ό.π., σ. 366 κε.